

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی

گروه آموزشی زبان و ادبیات فارسی

پایان‌نامه برای دریافت درجه‌ی کارشناسی‌ارشد

در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

بررسی نقش زن در حوزه‌ی دفاع مقدس و انعکاس آن در آثار نویسندگان زن

استاد راهنما:

دکتر شکراله پورالخاص

استاد مشاور:

دکتر عسگر صلاحی

پژوهشگر:

زهرا انصاری

نام خانوادگی دانشجو: انصاری	نام: زهرا
عنوان پایان‌نامه: بررسی نقش زن در حوزه‌ی دفاع مقدس و انعکاس آن در آثار نویسندگان زن	
استاد راهنما: دکتر شکراله پورالخاص استاد مشاور: دکتر عسگر صلاحی	
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: زبان و ادبیات فارسی
گرایش: محض	دانشگاه: محقق اردبیلی
دانشکده‌ی: ادبیات و علوم انسانی	تاریخ دفاع: 1395/06/24
	تعداد صفحات: 94
چکیده دفاع مقدس در تاریخ کشور ما، یکی از وقایع سرنوشت‌ساز بود. و تمام ابعاد زندگی افراد جامعه را تحت تأثیر خود قرار داده بود. یکی از گروه‌هایی که تأثیرپذیر و تأثیرگذار در این دفاع هشت ساله بوده‌اند گروه زنان‌اند. نقش زنان کمتر از نقش مردان نبوده است. زنان در تمام فعالیت‌های مربوط به دفاع مقدس نقش به سزا و اساسی داشته‌اند. در آن برهه-ی زمانی هم در پشت جبهه و در کارهای پشتیبانی فعالیت می‌کردند و هم در کارهای دفاعی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، نقش مهم خود را به نحو احسن انجام داده‌اند. در آثار نویسندگان مرد اشاره‌ای مختصری به حضور زنان می‌شود و بیشتر آثار جنگ به مردانی که حضور فیزیکی با دشمن دارند می‌پردازد. بنابراین زنان نویسنده آثاری در مورد زنان جنگ نوشتند، و آثار بی‌نظیری ارائه نمودند. زنان نویسنده به موضوع زن در دفاع مقدس از تمام ابعاد، نگاه عاطفی و موجزتری دارند. تا بتوانند نمائی از زندگی و فعالیت بانوان دفاع مقدس از نگاه یک بانو به عنوان نویسنده ارائه دهند. در دفاع مقدس زنانی حضور داشتند که کار آنان به دفاع نظامی با دشمن کشیده و حتی به اسارت دشمن بعثی درآمده بودند. این زنان بعد از جنگ به روایت خاطرات خود پرداختند. نویسندگان زن در دفاع مقدس نقش زنانی را که در پست‌های مختلف به فعالیت پرداخته‌اند و نیاز به بازگویی و دوباره گویی داشت را به ثبت رساندند. کتاب‌هایی نظیر «دا»، «پوتین‌های مریم»، که نوشته‌ی زنان نویسنده درباره‌ی خاطرات زنانی‌اند که نقش انکارناپذیر در جبهه دارند. زنان نویسنده‌ی کشورمان بعد از دفاع هشت ساله در حوزه‌ی نویسندگی نقش تأثیرگذاری را ایفا کرده‌اند. و توانسته‌اند کمک اساسی به ماندگاری خاطرات دوران جنگ زنان بکنند. در این پژوهش به اهم فعالیت‌های زنان نویسنده در مورد زنان دفاع مقدس که نقش آفرین حماسه هشت ساله بودند می‌پردازیم	
کلیدواژه‌ها: دفاع مقدس، زنان دفاع مقدس، زنان نویسنده، نقش زنان دفاع مقدس.	

فصل اول: کلیات پژوهش

1-1-1-1	مقدمه	2
2-1-1-1	بیان مسأله	2
3-1-1-1	سؤال‌های پژوهش	9
4-1-1-1	فرضیه‌های پژوهش	9
5-1-1-1	اهداف پژوهش	10
6-1-1-1	ضرورت و اهمیت پژوهش	10
7-1-1-1	پیشینه‌ی پژوهش	10
8-1-1-1	روش پژوهش	11

فصل دوم: مبانی نظری پژوهش

1-2-1-2	مقدمه	14
2-2-1-2	ادبیات پایداری	15
1-2-2-2	ویژگی‌های ادبیات پایداری	17
3-2-1-2	تاریخچه داستان جنگ	18
4-2-1-2	نقش زن در جامعه ایران باستان	19
5-2-1-2	زنان ایرانی قبل و بعد از انقلاب مشروطه	22
6-2-1-2	زنان در انقلاب اسلامی	Error! Bookmark not defined.
7-2-1-2	زنان در ایران معاصر	Error! Bookmark not defined.
8-2-1-2	دفاع مقدس	Error! Bookmark not defined.
1-8-2-2	شروع جنگ	Error! Bookmark not defined.
2-8-2-2	چرا جنگ را دفاع مقدس مینامند؟	Error! Bookmark not defined.
3-8-2-2	نقش زنان در دفاع مقدس	Error! Bookmark not defined.
4-8-2-2	حضور مستقیم زنان در جنگ	Error! Bookmark not defined.
5-8-2-2	حضور غیرمستقیم زنان در جنگ	Error! Bookmark not defined.
1-5-8-2-2	پشتیبانی از رزمندگان	Error! Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined...... 2-5-8-2 مداوای مجروحان

Error! Bookmark not defined...... 3-5-8-2 درگیری زنان با پیامدهای جنگ

Error! Bookmark not defined. 9-2 الگوی زنان در دفاع مقدس

Error! Bookmark not defined. 10-2 زنان نویسنده در دفاع مقدس

Error! Bookmark not defined...... 1-10-2 تفاوت نویسندگان جنگ با نویسندگان امروزی

Error! Bookmark not defined.... 2-10-2 تفاوت اساسی در داستان‌های جنگ با داستان‌های امروزی

فصل سوم: بحث و بررسی

Error! Bookmark not defined. 1-3 مقدمه

Error! Bookmark not defined. 2-3 شاخص‌ترین زنان نویسنده‌ی دفاع مقدس

Error! Bookmark not defined. 3-3 نگاهی گذرا بر نویسندگان شاعر معروف زن در دفاع مقدس

Error! Bookmark not defined. 4-3 نگاهی به نقش زنان دفاع مقدس در شاهکارهای زنانه

Error! Bookmark not defined...... 1-4-3 نقش فرهنگی

Error! Bookmark not defined...... 1-1-4-3 تشویق رزمندگان به نبرد با دشمن

Error! Bookmark not defined...... 2-1-4-3 ترویج فرهنگ بسیج و شهادت‌طلبی

Error! Bookmark not defined...... 3-1-4-3 ساده‌زیستی به جای تجمل‌گرایی

Error! Bookmark not defined...... 4-1-4-3 سخنرانیها و نامه‌های پرشور در تشییع شهدا

Error! Bookmark not defined...... 5-1-4-3 داستان‌نویسی در مورد وقایع جنگ

Error! Bookmark not defined...... 6-1-4-3 تبلیغات برای ایجاد روحیه در رزمندگان و ماندگاری در تاریخ

defined.

Error! Bookmark not defined...... 7-1-4-3 تدریس در مناطق محروم و دور افتاده

Error! Bookmark not defined...... 2-4-3 نقش سیاسی زنان در نوشته‌های زنانه

Error! Bookmark not defined...... 1-2-4-3 پیشینه‌ی تاریخی مقام سیاسی زنان در ایران

Error! Bookmark not defined...... 2-2-4-3 میزان مشارکت زنان در فعالیت‌های سیاسی

Error! Bookmark not defined...... 3-4-3 نقش اجتماعی زنان در دفاع مقدس از نگاه نویسندگان زن

Error! Bookmark not defined...... 1-3-4-3 همسران شهدا

Error! Bookmark not defined...... 2-3-4-3 همسران جانبازان

Error! Bookmark not defined...... 3-3-4-3 مادران شهدا و جانبازان

Error! Bookmark not defined...... 4-3-4-3 زنان فعال پشت جبهه

Error! Bookmark not defined. 5-4-3 نقش اقتصادی زنان در دفاع مقدس و بازتاب آن در نوشته‌های زنانه

Error! Bookmark not defined. 6-4-3 نقش نظامی و دفاعی زنان در دفاع مقدس و انعکاس آن در آثار زنان

Error! Bookmark not defined. 1-6-4-3 حضور مستقیم

Error! Bookmark not defined. 2-6-4-3 حضور غیرمستقیم

فصل چهارم: نتایج

Error! Bookmark not defined. 1-4- نتیجه‌گیری

Error! Bookmark not defined. منابع و مأخذ

فصل اول

کلیات پژوهش

1-1- مقدمه

از نکات برجسته در فرهنگ اسلامی، که مصداق با ارزش آن، بیشتر در تاریخ صدر اسلام دیده می‌شود، فرهنگ رزمندگی و جهاد است. جهاد مصادیق متعددی دارد، دفاع مقدس هشت ساله کشورمان را در مقابل دشمن بعثی می‌توانیم نمونه بارز این مصداق بدانیم. دوران دفاع هشت ساله، یکی از مهم‌ترین دوران‌های تاریخ ساز این کشور است، که نه می‌توان آن را نادیده گرفت و نه می‌توان انکار کرد. بنابراین همه دست به کار شدند تا سهمی در ماندگاری این بخش از تاریخ داشته باشند. یکی از این گروه‌ها که نقش به سزا و غیر قابل انکار دارد، گروه زنان است. زنان سرزمین ما در طول سال‌های دفاع مقدس، نقش‌های بارز و حساس را عهده‌دار بودند، به جهت حساسیت موضوع و الگو بودن زن در ابعاد مختلف، باید این نقش به تصویر کشیده شود تا همگان به افتخارآفرینی این شیرزنان اذعان کنند. زنان ایثارگری که حماسه‌ساز تاریخ شدند، این زنان یا به طور مستقیم در خدمات امدادی، پشتیبانی و تدارکاتی و حتی نظامی شرکت داشتند و یا به طور غیرمستقیم، خانواده‌ها و کانون‌های ایثار را بنا کردند. یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین نقش زنان، در هنر نویسندگی بود. زنان نویسنده به ثبت خاطرات زنانی که در جبهه حضور فعال داشتند پرداختند، این پژوهش در نظر دارد به نقش زنان رزمنده و زنان نویسنده فعال در بخش دفاع مقدس بپردازد، و اهمیت موضوع حضور زن را نشان بدهد.

1-2- بیان مسأله

«إن الجهاد باب ابواب الجنة فتحه الله لخاصه اولیائه و هو لباس التقوی و درع الله الحصینه و جنته الوثیقه فمن ترکه رغبه عنه البسه الله ثوب الذل و شمله البلاء....»

جهاد، دری از درهای بهشت است که خداوند آن را به روی دوستان خاص خود گشوده است، لباس تقوی، زره محکم و سپر مطمئن خداوند است، هر که از آن روی برگرداند، لباس ذلت بر تن او پوشاند و بلا بر او هجوم آورد (و به زودی) حقیر و ذلیل گردد.... و از عدالت محروم» (دشتی، نهج البلاغه، خطبه 27).

یکی از مسائل اساسی در فرهنگ اسلامی، که مصداق‌های با ارزش آن، بیشتر در تاریخ صدر اسلام دیده می‌شود، فرهنگ رزمندگی و جهاد است. جهاد هم فقط به معنای حضور در جبهه خلاصه نمی‌شود، بلکه هرگونه تلاش برای مقابله با دشمن را می‌توان جهاد نامید. دوران دفاع مقدس بخش مهمی از گذشته این سرزمین را به خود اختصاص داده است. به طوری که نمی‌توان آن را حذف و یا انکار کرد (مطهری، 1373: 63). هنوز نکته‌های ناگفته زیادی از آن باقی‌مانده است که اگر نویسندگان کشورمان همت نکنند، در لابه‌لای روزمرگی‌های زندگی گم خواهند شد و نسل‌هایی که بعد از ما خواهند آمد هرگز نمی‌فهمند که هشت سال از بهترین سال‌های زندگی اجدادشان چگونه و در چه راهی وقف شده است.

عرصه‌ی انقلاب اسلامی و همچنین دفاع مقدس همواره مشحون از حضور و نقش‌آفرینی زنان بوده است. زنان مسلمانی که مجد و عظمت اسلام و مسلمانان را در ردای افتخار به جهانیان نمایان کردند. زنان سرزمین ما در طول سال‌های دفاع مقدس نقش‌های بارز و حساس را عهده‌دار بودند. به جهت حساسیت موضوع و الگو بودن زن در ابعاد مختلف باید این نقش به تصویر کشیده شود تا همگان به افتخارآفرینی این شیرزنان اذعان کنند. زنان ایثارگری که حماسه ساز تاریخ شدند. اینان یا به طور مستقیم در خدمات امدادی، پشتیبانی و تدارکاتی و حتی نظامی شرکت داشتند و یا به طور غیرمستقیم، خانواده‌ها و کانون‌های ایثار را بنا کردند.

عرصه‌ی جنگ پر از صحنه‌های قابل ثبت بود. نویسندگان این وقایع بیشتر خود رزمندگان بودند که از نزدیک شاهد تمام این صحنه‌ها بودند. به همین دلیل چون مردان رزمنده حضور فعال‌تری نسبت به زنان داشتند و هم به دلیل اینکه زنان کمتر در جبهه حضور داشتند و هم اینکه در آن دوره تاریخ بیشتر نویسندگان مرد بودند در آثار نویسندگان مرد نیز زنان حضور کمتری داشتند و یا به اشاره جزئی در حاشیه به حضور زن بسنده می‌کردند.

«جنگ بخشی از حافظه‌ی تاریخی نسل ما را از آن خود کرده است پس طبیعی به نظر می‌رسد که جای پای دورانی که به عنوان دفاع مقدس می‌شناسیم در ادبیات خود ببینیم. جنگ با صدای پرواز هواپیماهای جنگی آغاز شد در این دوران سخت زنان نیز همانند مردان اسلحه به دوش گرفته و به مقابله با دشمن رفتند. در این راه شهید و زخمی و آواره شدند در سال‌های اخیر گام‌هایی در جهت کامل کردن نقش زن در هشت سال دفاع مقدس برداشته شده ولی همچنان در آغاز این راه هستیم و سایه‌های مبهم از حضور چشمگیر زنان در این دفاع مقدس وجود دارد» (پیام زن، 1388: 21).

ادبیات دفاع مقدس حالا دیگر در کشور ما برای خود جای مهمی دارد و می‌خواهد حق مطلب را در مورد شهیدان، جانبازان و آزادگان این وادی ادا کند. نوشته حاضر بنا دارد میزان حضور و تاثیرگذاری زنان را در دفاع مقدس و در آثار نویسندگان زن که به عنوان راوی، نویسنده و یا زنانی بودند که هر دو صورت را مورد توجه داشتند بررسی کند.

«زن در طول تاریخ نقش‌های متفاوتی ایفا کرده است. شاید بتوان گفت نقش مادری مشخصه‌ی بارز اوست. نقشی که جایگزین ندارد و در سطوحی که به بدیل و نظیری رسیده باز از جنس خودش بوده است. زن مربی و تربیت کننده است نه حفظ و تربیت فرزندانش بلکه همه آنان که با او در ارتباطند زن مربی جامعه است» (اخگری، 1381:121).

«در زمانی که سرزمین ما ایران به خاطر تبعات قهری انقلاب و رویدادهای پی در پی در معرض آسیب جدی بود ناخواسته دچار حصر اقتصادی و در پی آن جنگ تحمیلی شد ... آن روز مردان و زنان سلحشور اسلامی با حضور در جبهه‌های جنگ حماسه‌ای فراموش نشدنی خلق کردند ... اگرچه خطوط مقدم و رویارویی اصلی فیزیکی در میادین نبرد در قبضه‌ی دلیر مردان رزمنده بود؛ ولی پشتیبانی و حمایت همه جانبه زنان در خاکی‌های عقبه نیروهای خودی و برطرف کردن نیازهای آنان (اعم از لباس و غذا و...) مایه ثبات قدم و استقامت رزمندگان بود» (ندری ایبانه، 1393: 106-107).

زنان در دوران درخشان دفاع مقدس نقش‌های مختلفی را عهده‌دار بودند. و فعالیت‌های بسیار گسترده و متنوع داشتند که می‌توان آن را در سه دسته تقسیم بندی کرد: 1- حضور مستقیم زنان در جنگ، 2- پشتیبانی زنان از جبهه‌ها، 3- درگیری زنان با پیامدهای جنگ.

«شاید گزافه و اغراق نباشد اگر بگوییم پیروزی در جنگ و دفاع از میهن بدون مشارکت و حضور فعال زنان امکان پذیر نبود. آشنایی زنان ایران با فرهنگ صدر اسلام که به لطف درک فرهنگ عاشورا حفظ شده بود اسطوره‌های بزرگی را به زنان این قوم تقدیم کرد. نمونه‌ی بارز آن سمیه بزرگ بانوی صدر اسلام بود که الگوی دختران و زنان جوانی شد که به فیض شهادت رسیدند. این مظلومان به پیروی از مقتدایشان زهرای اطهر (ع) رفتند و همانند ایشان بی‌نام و نشان و در گمنامی از نظرها پنهان شده‌اند. چنان بی‌ادعا بودند که حتی آمار مربوط به این عزیزان در دسترس همگان نیست و وصیت نامه‌ها و آثار باقی مانده از این شیرزنان منتشر نشده است. اینان زنان نام‌آور بی‌ادعای سرزمین من هستند که نشانی از آنان در کنگره‌ها، سمینارها و گردهمایی‌ها نمی‌یابیم» (همان: 108).

در شرایط حساس جنگ تحمیلی، رویارویی با دشمن مهاجم مستلزم فراهم آوردن امکانات عظیم مادی و اقتصادی بود «نقش تدارکات و پشتیبانی در جنگ یکی از عوامل مهم در موفقیت عملیات نظامی است. اگر سلاح‌های مدرن جنگی و رزمندگان کارآموده باشند ولی پشتیبانی ضعیف و بی‌موقع باشد. آن رزمنده و سلاح کارآمد نخواهد بود. نقش زنان در کمک‌رسانی و پشتیبانی جبهه‌های جنگ در هشت سال دفاع مقدس قابل توجه است. آنان در مسجدها و منزل‌های خود نیازهای رزمندگان از جمله: نان، خرما، آجیل، قند، کنسرو، لباس و غیره را آماده می‌کردند» (پناه، 1389: 202). مردم با مشارکت‌های همه جانبه خود در تامین خوراک و پوشاک و دیگر نیازمندی‌های جنگ بار اقتصادی عظیم بر دوش گرفتند. «بسیج خواهران، هم‌زمان با تشکیل بسیج برای جذب و سازماندهی و آموزش زنان داوطلب در سال 1358 بنیان نهاده شد. همه‌ی خواهران بسیجی در فعالیتهای پشتیبانی، امدادگری، تبلیغاتی و رزمی شرکت داشتند. به همه‌ی این فعالیت‌ها باید رسیدگی به امور خانوادهای شهدا و رزمندگان و کمک به مجروحان جنگی بستری در بیمارستان‌ها، اهدای خون و خدمات پزشکی داوطلبانه و فعالیتهای تبلیغی پشت جبهه را اضافه کرد؛ خدماتی که با هیچ معیار قابل سنجش نیست. این زنان در کنار این وظایف نقش‌های اجتماعی، اعم از مادری و همسری نیز داشتند. متنوع بودن این نقش‌ها و وظایف زنان، باعث رشد و شکوفایی استعداد ایشان شد» (ایبانه ندری، 1393: 111).

درگیری‌های مسلحانه و وضعیت‌های جنگی در مناطق درگیر جنگ تهدیدی جدی برای زندگی ساکنان آن مناطق به حساب می‌آید که نه تنها به ایجاد وحشت، آوارگی، تخریب، آزار جسمانی و از هم گسیختگی خانواده و جامعه می‌انجامد؛ بلکه محرومیت از بهداشت و خدمات بهداشتی، از دست رفتن فرصت‌های شغلی و وخیم شدن اوضاع اقتصادی را به دنبال داشت. با این حال بانوان حاضر در مناطق درگیر برای پیشبرد جنگ در تمام فعالیت‌ها حضور دلگرم‌کننده‌ای برای حماسه آفرینان داشتند. گاهی این زنان در غیاب مردان و به تنهایی مدافع شهرها بودند و مسئولیت سرپرستی خانواده را به عهده گرفتند و دم برنیاوردند.

«سنگین‌ترین وظیفه در بیمارستان‌های صحرایی و در شهرها به مجروحین و مصدومین جنگ تعلق داشت که این مسئولیت بر عهده‌ی زنان فداکار بهیار و پرستار و پزشک بود. حضور فعال زنان در تولید لباس‌های ضدشیمیایی رزمندگان از دیگر جلوه‌های ایثار آنان است و همچنین با فعالیتهای ضد انقلاب و منافقین در خصوص اطلاعات و عملیات حضور چشمگیر داشتند» (همان: 112).

ادبیات این دوران اگرچه بیشتر مردانه و در میدان‌های جنگ است. اما زنان نیز در آن نقش انکارناپذیری دارند. زنان همان‌گونه که نیمی از مسئولیت‌های اجتماعی را در داخل و خارج بر عهده گرفته‌اند. همواره در تمام امور مربوط به مردان نیز مشارکت داشته‌اند و در جنگ تحمیلی نیز شاهد حضور مستقیم و غیرمستقیم آنان در صحنه بوده‌ایم.

هر واقعه‌ی بزرگی که به وقوع می‌پیوندد به طور طبیعی چند دسته از مردم جامعه را درگیر خود می‌کند: الف) کسانی که در متن حادثه قرار می‌گیرند و آسیب می‌بینند. ب) عده‌ای که در ارتباط با آسیب دیدگان‌اند. ج) تماشاچیان. جنگ هشت ساله نیز یک واقعه عظیم بود که می‌توان گفت همه‌ی افراد جامعه را کوچک و بزرگ، مرد و زن و بچه را درگیر کرد. مرد خانه، برای دفاع از کشور می‌رود در متن حادثه قرار می‌گیرد. شهید، اسیر یا جانباز می‌شود. خانواده او بیشترین آسیب را می‌بیند. ولی در این میان عده‌ای بی‌خیال و به دور از هیاهوی جنگ فقط تماشاگر این حماسه‌ی بزرگ هستند.

در دوران جنگ در حقیقت سه نوع نوشته درباره جنگ منتشر می‌شد: الف) - آثار نویسندگان پشت جبهه که از تلویزیون به جهان پرشور و شر جبهه‌ها چشم دوخته بودند.

ب) - نوشته‌هایی که نویسندگان آن یکی دو روز مهمان یک جبهه‌ی آرام می‌شدند یا برای سرکشیدن و هدیه دادن لحظاتی صدا و گرد و غبار جنگ را می‌شنیدند.

ج) - آن دسته نویسندگان بی‌نام و نشان که با احساس پاک جوانی می‌نوشتند یک دستشان قلم بود و دست دیگرشان سلاح حتی در نوشته‌هایشان غلط املایی و نگارشی وجود دارد.

با اینکه ادبیات جنگ مردانه است ولی شیرزنان این سرزمین در این وادی نیز هنرنمایی کرده‌اند و نوشته‌های قابل توجهی را در مورد جنگ نوشته‌اند. گاهی از خاطرات حضور خود گاهی از خاطرات همسران شهید یا جانباز خود نوشته‌اند گاهی از مسئولیتی که در حیطه‌ی مربوط به رزمندگان برعهده داشته‌اند نوشته‌اند.

همین نویسندگان هستند که باعث شنیدن صدای رزمندگان به دنیا شده‌اند. و با قاب کردن فداکاری این رزمندگان خواستند دین خود را نسبت به این واقعه‌ی عظیم ادا کنند. و نویسندگان زن نیز سهم خود را در این وادی با خلق آثاری ادا کردند و ما این آثار را می‌توانیم در دو منظر مورد توجه و بررسی قرار بدهیم. بخشی به خود سال‌های دفاع مقدس می‌پردازد. و بخشی به دوران پس از جنگ می‌پردازد و بازتاب آن را بر نسل بازمانده در نظر می‌گیرد.

در بخش سال‌های دفاع مقدس، ما بیشتر با نهضت خاطره‌نویسی رو برو هستیم که تلاش می‌کند تاریخ شفاهی ما را شکل دهد به صورت ماندگار ثبت نماید. در این میان فقط تعداد اندک از این آثار توانسته‌اند قابلیت داستانی بیابند و از روایت‌گویی محض فراتر بروند این داستان‌ها به صورت زندگی‌نامه درآمده‌اند و درک و شناخت و تصویری ملموس از آن دوران و مناسبات و روابط جاری در آن و آگاهی از حوادث جنگ در اختیار نسل سوم جامعه قرار گرفته است.

– روایت‌های داستانی:

یکی از بهترین نمونه‌ها در این زمینه کتاب «دا» نوشته «سیده اعظم حسینی» براساس خاطرات سیده زهرا حسینی است. کتاب «چشم تر» نوشته‌ی «فاطمه دوست کام» نیز روایتی زنانه و موفق در این زمینه است. خاطرات هجده ساله خانم «بهجت افروز» که بعد از بازنشستگی از کار فرهنگی به عنوان مسئول و سرپرست «اداره اسرا و مفقودین در جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران» انتخاب می‌شود و مشغول به کار می‌شود. در این کتاب خانم افروز به بازگویی خاطرات رزمندگان و خانواده‌های آن می‌پردازد.

کتاب «عروس جنوب» نوشته‌ی «مرجان درودی» براساس «خاطرات زنان شهید آبادان» به بازگویی حضور زنانی که بر پایه اعتقادهای خود در شهر ماندند و از شهر خارج نشدند. و برای کمک به رزمندگان اسلام به خدمات پشت جبهه پرداختند. پرستاری، پخت نان، غذا، رفوی لباس رزمندگان، شستن لباس و... می‌پرداختند و گاهی از نزدیک شاهد شهادت نزدیکان خود بودند.

کتاب «پوتین‌های مریم» نوشته‌ی «مریم امجدی» به واسطه حضور فعال نویسنده در موقعیت‌های مختلف جنگی، امکان مرور و بررسی بسیاری از رویدادهای مهمی که در خرمشهر در زمان اشغال نیروهای بعثی اتفاق افتاده تا آزادسازی خرمشهر روی داد است فراهم می‌کند.

در بخش دوران پس از جنگ به بررسی:

– خانواده شهید:

«راضیه تجار»، یکی از پرکارترین زنان نویسنده در عرصه‌ی دفاع مقدس است. در مجموعه داستانی «هفت بند»، «جای خالی آفتابگردان‌ها» نگاه تجار به زن نگاه آرمانی است. او از زن شخصیتی آسمانی خلق می‌کند. که همواره در انتظار به سر می‌برد و به رابطه‌ی عاشقانه‌ای که به عنوان مادر یا همسر در گذشته با شهیدش داشته دل خوش می‌دارد. این زن‌ها غالباً راوی هستند و با خود سخن می‌گویند و یا خاطرات

و رویاهایشان را تعریف می‌کنند.

کتاب «مهتاب» نوشته‌ی «زهره زوایان» نیز شامل چند داستان کوتاه درباره‌ی خانواده‌های شهیدا است. که به دلیل فقدان کشمکش‌های درونی و بیرونی قابلیت خود را از دست می‌دهد.

- خانواده‌های جانبازان:

یکی از بهترین داستان‌هایی که در این زمینه ارتباط میان پرستاران و مجروحان را می‌توان یاد کرد. کتاب «او را دیدم زیبا شدم» نوشته‌ی «شیوا ارسطویی» است. این داستان، سرگذشت دختری است که مقاطع مختلف زندگی‌اش را روایت می‌کند. مخاطب راوی جنینی است خیالی که دختر دوست دارد آن را از مردی که عاشقش است در درون خود داشته باشد. جنین در ذهن دختر زندگی می‌کند و او را "ماهنی" خطاب می‌کند. با او از مردی که او را پدر ماهنی می‌داند حرف می‌زند و از بابک؛ پسر زلزله‌زده‌ای که دختر دوست دارد در دوره جدید امدادگری‌اش او را به فرزند قبول کند. از مجروح موجهی شده‌ای که در دوره امدادگری‌اش در جنگ از او پرستاری می‌کرده و از پدری که صرع داشته و مدام می‌لرزیده و مادری که عاشقانه پدر لرزان را در آغوش می‌گرفته تا تیمارش کند سخن می‌گوید. پسر زلزله‌زده را که دلایلی به راوی قصه نمی‌سپارند؛ اما نویسنده در داستان تلاش می‌کند از نظر اهمیت مضمون با ساختن درون مایه‌ای از یک دوره از زندگی یک نسل جدید زن اجرایی جدید عرضه نماید. اجرایی که مضمون بحران آن نسل را برنتابد. این نسل در این متن از زنی آغاز می‌شود که به شدت به عصر خود و بحران‌های ویژه آن متعلق است، عصری که بحران‌های آن زندگی راوی را نشانه گرفته تا او را در اضطرابی تمام نشدنی به بلوغ برساند. ارسطویی به واسطه‌ی گفتگوی درونی زن پرستار با کودکی که هرگز به دنیا نخواهد آورد زاویه‌ی دید عاطفی برمی‌گزیند که ما را در مواجهه‌ی مستقیم و صادقانه با آرزوهای ناکام و احساسات سرخورده‌ی آن زن قرار می‌دهد. کتاب «دورگردون» نوشته‌ی «طاهره ایبد» روایت سه نسل از زنان را در قالب مادر، همسر و فرزند جانباز مطرح می‌کند. کنار هم قرار گرفتن سه نسل مختلف ما را به درک جنبه‌های عمیق‌تری از زندگی با یک جانباز دعوت می‌کند و با چالش‌های اخلاقی و عاطفی پیچیده روبرو می‌کند.

- اسرا و آزادگان:

کتاب «چشم سوم» نوشته‌ی «نرگس آبیاری» داستان سیزده نوجوانی است که با هم به جبهه می‌روند. و در اولین عملیاتی که حضور پیدا می‌کنند سرنوشت مشترکی می‌یابند. شش نفر از آن‌ها مفقودالثر و

شش نفر دیگر اسیر می‌شوند و نفر آخر با تنی مجروح بازمی‌گردد.

نویسندگان زن تمام سعی خود را کردند تا بتوانند هم پای عصر خود به ثبت واقع مهم تاریخ پرداززند و حق مطلب را آن‌گونه که باید درمورد این قشر فرهیخته و فعال ادا کنند. این نویسندگان به نوشتن خاطرات زنانی که در جنگ، همیشه در صحنه بودند و نقش به‌سزایی در این وادی عهددار بودند پرداختند، ولی آیا واقعا توانستند آن‌گونه که باید حق مطلب را ادا کنند؟ و دیگر هیچ شبهه و نگرانی در این مورد وجود نداشته باشد؟

1-3- سؤال‌های پژوهش

1. آیا زنان در دفاع مقدس نقش مهم و تعیین‌کننده‌ی در داستانونیسی ایفا کردند؟
2. چرا حضور زنان نویسنده در هشت سال دفاع مقدس کم رنگ است؟
3. برجسته‌ترین فعالیت‌های زنان نویسنده در دفاع مقدس در چه حیطه‌هایی بود؟
4. مهم‌ترین آثار تألیف شده زنان نویسنده در حوزه‌ی دفاع مقدس در چه موضوعاتی است؟
5. زنان مسلمانی که در نوشته‌های نویسندگان زن مطرح‌اند در دفاع مقدس از چه الگوهایی پیروی کردند؟

1-4- فرضیه‌های پژوهش

1. زنان دفاع مقدس در نقش‌های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی حضوری فعال و تعیین‌کننده داشته‌اند. و در داستان‌های نویسندگان زن تدایی شده‌اند.
2. در آن برهه‌ی زمانی ادبیات جنگ بیشتر مردانه است و بیشتر رزمندگان مرد که در خط مقدم بودند و درگیری فیزیکی با دشمن داشتند به ثبت وقایع پرداختند.
3. فعالیت زنان بیشتر در پشت جبهه، خدمات امدادی، پشتیبانی، فرهنگی و اجتماعی بوده است.
4. بیشتر آثار نویسندگان زن درمورد دفاع مقدس شامل خاطرات زنانی است که در جنگ فعالیت داشتند.
5. الگوهای زنان در دفاع مقدس؛ بیشتر الگوهای دینی و مذهبی است همانند: حضرت زهرا(س)، حضرت زینب(س)، حضرت مریم(س) و همچنین سمیه اولین بانوی شهید اسلام است.

1-5- اهداف پژوهش

1. نتایج حاصل از مشارکت زنان در امر نظامی و پشتیبانی در هشت سال دفاع مقدس را آشکار و تبیین می‌کند.
2. شناخت و تبیین ابعاد زندگی زنانی که در جنگ حضور داشتند.
3. آشنایی با نویسندگان زنی که به روشن‌سازی ابعاد زندگی زنانی که در جبهه حضور داشتند.
4. آشنایی با مهم‌ترین آثار نویسندگان زنی که در حوزه دفاع مقدس نوشته شده است.

1-6- ضرورت و اهمیت پژوهش

درباره‌ی ضرورت این پژوهش باید اذعان داشت؛ با توجه به این که نیمی از جامعه را زنان تشکیل می‌دهند، ارائه تصویری سازنده و حماسه‌آفرین از زن معاصر در هاله‌ای از تقدس می‌تواند به فرهنگ‌سازی کمک بکند و همچنین به عنوان الگویی مناسب به نسل‌های آینده معرفی گردد. در این پژوهش سعی بر آن شده تا مهم‌ترین نقش‌های زنان در دفاع مقدس مورد بررسی قرار بگیرد. و به شفاف‌سازی حضور پررنگ زنان چه به عنوان رزمنده‌ی جنگی و چه به عنوان خانواده‌ی این رزمندگان می‌پردازد. نوشتن درمورد زنان جنگ قلم زنانه می‌خواست. در نوشته‌های نویسندگان مرد، زنان در حاشیه قرار گرفته بودند به همین منظور زنان دست به قلم شدند و به نوشتن در مورد زنان حاضر در دفاع مقدس پرداختند. در این پژوهش به بررسی اهمیت فعالیت‌های این زنان در حیطه‌ی نویسندگی می‌پردازیم.

1-7- پیشینه‌ی پژوهش

براساس بررسی‌های انجام شده مشخص گردید هر چند نویسندگان در مورد زنان ایثارگر به نوشتن پرداخته‌اند و مقالات متعددی در این حوزه نوشته شده است ولی آنچه در این بررسی‌ها به دست آمده فقط خاطره‌نوشته‌های بانوانی که در جبهه حضور داشتند و فعالیت‌های مهم و اساسی انجام داده‌اند بوده. به عنوان نمونه:

1. کتاب «پوتین های مریم» که در سال 1381 برای اولین بار چاپ شد و شامل خاطرات «مریم امجدی» است که به توضیح و شرح فعالیت‌های مختلفی که کرده می‌پردازد.

2. کتاب معروف «دا» که در سال 1388 به چاپ رسید. خاطرات «سیده زهرا حسینی» است. در حد خاطرات جنگ و روایتی زنانه از جنگ است. هر چه در این حوزه نوشته شده فقط خاطره است و تعداد این کتابها اندک نیست.

3. مجموعه کتابهای «روزگاران» که در مورد فعالان جنگ هشت ساله است. عنوان کتابهایی است که بنا دارد تصویرهایی از سالهای جنگ را در قالب خاطره‌های بازنویسی شده برای آنها که آن سالها را ندیده‌اند نشان بدهد. از سری مجموعه‌های «روزگاران» کتاب بانوان آزاده، تألیف فاطمه مصلح زاده در سال 1383 برای اولین بار به چاپ رسید. و همچنین کتاب پرستاران از این مجموعه که تألیف جابر تواضعی در سال 1381 برای اولین بار به چاپ رسید. و کتاب زنان خرمشهر تألیف بتول کازرونی در سال 1389 به چاپ رسیده از مجموعه «روزگاران» است که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته است.

4. مجموعه «کتابهای نیمه پنهان ماه» که به روایت خاطرات زندگی شهدای هشت ساله دفاع مقدس، از زبان همسران شهدا می‌پردازد. در این پژوهش از سه کتاب این مجموعه استفاده شده است. روایت همسر شهید زین الدین تألیف بابک واعظی با همکاری گلستان جعفریان چاپ 1389. روایت همسر شهید کاظمی تألیف نفیسه ثبات چاپ 1391. روایت همسر شهید مهدی باکری تألیف مریم برادران چاپ 1390 مورد استفاده قرار گرفته است. مجله پیام زن در شماره 21 خود چاپ 1388 اشاراتی به حضور زنان در دفاع مقدس داشته که می‌تواند منبع خوبی در این پژوهش باشد.

5. و همچنین در لابه‌لای کتابها و مجله‌های پایداری به صورت مختصر به تبیین نقش زن پرداخته اند. می‌توان گفت اثری که به صورت منحصر به فرد به این موضوع بپردازد نوشته نشده است.

1-8- روش پژوهش

روش تحقیق در این پژوهش به صورت کتابخانه‌ای است. با توجه به این که کمتر به موضوع حضور زن و همچنین زن نویسنده در دفاع مقدس پرداخته شده است و آنچه در دسترس بود فقط شامل خاطرات زنان در جبهه بود. برای دستیابی به منابع موضوع، از کتابهایی که به گردآوری مقالات پرداخته

مراجعه و استفاده برده‌ام که منابع خوبی برای پژوهش بودند، بعد از مطالعه‌ی این کتب مطالب مورد نیاز را استخراج کرده و مورد تجزیه و تحلیل قرار دادم.

فصل دوم

مبانی نظری پژوهش

2-1- مقدمه

گاهی باید به گذشته برگشت، نگاهی هرچند کوتاه و سطحی به آنچه خواسته و ناخواسته در سرنوشت ما نقش به سزایی داشته‌اند انداخت. به روزهای سپری شده، به افرادی که حاضر شدن دست از جان خود بکشند تا امروز را برای نسل ما بسازند. کاری بس شگرف و زیبا که همه دست به دست هم و در کنار هم ایستادند. مرد و زن، جوان و پیر، نظامی و دواطلب، فرقی نداشت. مهم هدف بود که از تقدس خاصی داشت. دفاع از هویت ملی، آب و خاک، از کیان کشور، از جمهوری اسلامی نوپا و جان و مال و فرزندان این سرزمین. قرن بیستم در سال‌های پایانی خود شاهد یکی از بزرگترین جنگ‌های خونین بود. نبرد هشت ساله‌ی ایران و عراق در پی به هم خوردن معادلات سیاسی در خاورمیانه پس از یک انقلاب عظیم اجتماعی تا حدودی برای خبرگان سیاست قابل پیش بینی بود؛ آرمان‌های جنگ در گفتمان رهبران دو کشور بارها و بارها از طریق وسایل ارتباط جمعی در محافل بین‌المللی منعکس شده ماحصل چیزی جز تجاوز عراق به کشور ایران و دفاع ایران در مقابل این تجاوز نبود. همانند انقلاب همه در حد توان خود در این جنگ شرکت کردند. هرکسی به نوعی خواست که دین خود را به این سرزمین ادا کند و نویسندگان با ثبت لحظه به لحظه‌ی حوادث و وقایع جنگ نقش به سزایی داشتند. گاهی خود نویسنده در بطن حادثه قرار می‌گیرد و آنچه را که می‌بیند می‌نویسد. گاهی فقط تماشاگری بیش نیست ولی باز می‌نویسد. مردان بیشتر در این زمینه هنرنمایی کرده‌اند زنان همانند همیشه هم‌دوش و پا به پای مردان در این عرصه قدم گذاشته‌اند. حضور زنان به عنوان نویسنده بسیار کم‌رنگ است و یا به طور کلی کمتر به موضوع زنان چه به عنوان رزمنده و فعال در پشت جبهه‌ها و چه به عنوان نویسنده پرداخته شده است.

جایگاه و نقش زنان با توجه به محدودیت مختلفی که با آن رو به رو هستند موضوعی قابل تحقیق در تمام جوامع و در تمام برهه‌های تاریخی است. به طوری که شناسایی و تحلیل حقوق و جایگاه آنان در یکی دو سده اخیر نیز در کشور ما اهمیت به سزایی یافته است. همواره بانوان کشور ما در تحولات فکری، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی به دنبال نقش مؤثرتر و آشکارتری بوده‌اند. باید اذعان داشت مردانی که در

موقعیت‌های مختلف تاریخ حماسه آفریده‌اند کسانی را در پشت پرده به عنوان حامی و مشوقی برای خود داشته‌اند. این حامیان و مشوق‌ها زنان بودند ولی کمتر منبعی به این حضور اشاره کرده است. از حق نمی‌توان گذشت که زنان به ویژه در هزاره‌ی سوم میلادی کوشیده‌اند تا در بسیاری از موارد از جمله در مسائل سیاسی، امور اجتماعی، بازار، تجارت و اقتصاد، صحنه‌های ورزشی، مقامات قضایی، وکالت و پست‌های اجرایی تا ریاست جمهوری پیش بروند و چنین جایگاه‌هایی را به شایستگی کسب و به خوبی اداره کنند.

جایگاه زن در جامعه‌ی بشری از دیدگاه‌های مختلف قابل بررسی و پژوهش است. چنان که آیت الله خامنه‌ای در همایش بررسی شخصیت زن می‌گویند: «معلم بزرگ انقلاب، حضرت امام خمینی (قدس سره) نقش زن را در انقلاب - چه در پیدایش و چه در استمرار آن - و نیز جایگاه او در تکامل جامعه‌ی اسلامی و انقلابی آن بسی بزرگ می‌داشت و حق هم همین است. و این مستلزم آن است که زن ایرانی و زن مسلمان به مجاهدت خود برای رها شدن از دام‌های پرداخته و در راه نهاده‌ی فرهنگ تباهگر غرب با اراده‌ای راسخ ادامه دهد. و به هیچ رو تسلیم اغوای آنان که زن را ابزاری برای پیشبرد سیاست‌های ویرانگر و اسارت‌بار خواسته‌اند نشود. ظرافتی هوشمندانه لازم است که میان تشخص و منزلت علمی و فرهنگی و اجتماعی و هنری و سیاسی زن با تنزل و انحطاط او تا سطح وسیله و ابزاری برای مقاصد سیاسی و شخصی فرق گذاشته شود» (خامنه‌ای، 1385: 15).

در حماسه‌های ادبی و فرهنگی ایران زمین به ویژه در نوشته‌های خدای‌نامه‌ها و شاهنامه‌ها چهره‌های متفاوتی از زنان ایرانی را خواهیم دید گروهی چوب نامردمی و نامردی و رندی را خورده‌اند «در میان اسطوره‌ی جاودانه‌ی ایران زمین همان گونه که آرش کمانگیر، گرشاسب و سیاوش شهرت جهانی دارند و همه در قالب جنس مرد و مذکر آمده‌اند جایگاه اسطوره‌ای بانوگشسب هم که در پیکره‌ی زن منزلت خویش را ایفا می‌کند قابل ملاحظه است» (سربندی، 1386: 20).

2-2- ادبیات پایداری

ادبیات پایداری، به آثاری اطلاق می‌شود که درمورد مقاومت و پایداری اقوام در برابر هجوم بیگانگان و مسایل مربوط به آن می‌پردازد. قلم‌ها شرح رشادت و ایثارگری و ظلم‌ستیزی دلاورانی را که برای حفظ کرامت‌های انسانی در برابر تجاوزگران و زورگویان به پا خاسته‌اند برای پاسخ‌گویی به آیندگان که بر

زمین‌های پر لاله می‌خرامند و از سرخی زمین می‌پرسند به دو صورت ثبت می‌کنند؛ شکل اول همان ثبت تاریخی وقایع است که علم تاریخ آن را به عهده می‌گیرد. شکل دوم ثبت هنری وقایع است که بار آن را هنرمندان اعم از شاعران و نویسندگان و نقاشان و نمایشنامه‌نویسان و ... به دوش می‌کشند. بخشی را که قلم شاعران و نویسندگان بر عهده می‌گیرند ادبیات پایداری می‌نامند. بنابراین ادبیات پایداری، محدوده‌ای از آثار منظوم و منثور را در برمی‌گیرد که بیانگر عاطفی و زیباشناختی مقاومت‌ها و ایثارگری‌های انسانی و قومی فرد، یا گروهی است که برای دفاع از حریم مادی و معنوی خود در برابر تجاوز فرد، یا گروه دیگر به پا خاسته‌اند.

«ادبیات مقاومت مشتمل بر آن گونه از آثار ادبی-هنری است که در متن جاری زندگی توده‌ها در عرصه‌ی مقابله و ستیزه‌های اجتماعی ظهور می‌یابد. زادگاه ادب مقاومت در بستر حوادث است و معمولاً ناهمزیستی و مبارزه‌ی مردمی با استبداد داخلی و یا هجوم خارجی و در گسترده‌ترین شکل آن در بین پیروان یک مکتب و مذهب و یا ملت به وجود می‌آید» (کافی، 1390: 200).

«گاستون بوتول جنگ را پدیده‌ای هدفدار معرفی می‌کند و آن را کاملاً منظم و مستقل می‌داند و معتقد است که هرگاه در مطالعه‌ی جنگ از علیت و وقایع نگاری دور شویم پای ادبیات پایداری به میان کشیده می‌شود» (همان: 190).

در تاریخ ادبی ایران قائل شدن پیشینه‌ای پر حجم برای ادبیات مقاومت شاید بسیار خطا باشد؛ چرا که در گذشته اگر نگوییم هیچ اما کمتر به مردم اجازه حضور در اجتماع را داده‌اند. و این یکی از مهم‌ترین کمبودهای عناصر ادبیات مقاومت است. منابع تاریخی موجود نیز به دلیل این که به درخواست حاکمان وقت نگارش شده‌اند کمک قابل توجهی به ما نمی‌کنند چون تحت نظر حاکمان هر چه به صلاح و درخواست آنان بود به ثبت می‌رسید. اما در تاریخ معاصر ایران هر قدر به طرف زمان حال پیش می‌آییم نقش مردم و حضور آنان در صحنه‌های اجتماع و به تبع آن پیدایش ادبیات مقاومت را به هنگام تعدی‌ها، یورش‌ها و تهاجمات بیگانه و در خلال نهضت‌های مردمی روشن‌تر و بیشتر می‌بینیم. پس از آنچه گفته شد می‌توان نتیجه گرفت عناصر اثرگذار در ادبیات پایداری عبارتند از: مردم و پیشروان فکری جامعه.

به جرأت می‌توان ادعا کرد که اولین نشانه‌های ادبیاتی را که به انگیزه‌ی مقاومت مردم آفریده شده است در خلال جنگ‌های پر دامنه و طولانی ایران و روس، در نیمه اول قرن سیزدهم هجری رخ داد مشاهده و مورد بررسی قرار داد.

«ادبیات ما در انقلاب شکوفا شد، مخصوصاً در جنگ هشت ساله به بار نشست. در این دفاع مقدس چه چیزها بروز کرد و چه حالات روانی مطرح شد» (جعفری، 1373: 117)،

«ادبیات دفاع مقدس به مجموعه نوشته‌ها و سروده‌هایی گفته می‌شود که درون‌مایه و موضوع آنها به مسایل هشت سال دفاع مقدس و پیامدها و تبلیغات آن باز می‌گردد» (سنگری، 1358: 15).

در جنگ جز کشتن و کشته شدن چیزی حاصل نمی‌شود. اما برخی از کشتن‌ها و کشته شدن‌ها نسبت به برخی دیگر برتری دارد. جنگ منفور همه‌ی انسان‌هاست اما کشتن و کشته شدنی که مانع از بین رفتن فضیلت‌های انسانی شود ارزشمند است. غالباً آنچه از دیدگاه عاطفی گوینده یا نویسنده اهمیت دارد همین فضیلت‌های انسانی است که در جنگ به نمایش گذاشته می‌شود. در مکتب اسلام، قرآن در آیات بسیاری همانند «و قاتلوهم حتی لا تكون فتنه» (بقره 193) ملاک و معیار جنگ را معین می‌کند. این‌ها همان معیارهایی است که دفاع مقدس براساس آن شروع شد. ادبیات دفاع مقدس نه ثبت تاریخ است و نه ثبت وقایع جنگ، بلکه شرح احوال درونی و بیرونی زنان و مردانی است که برای حفظ شرف و حیثیت و فضایل انسانی در مقابل تجاوزگران به کرامت‌های انسانی به پا خاسته‌اند (امیری خراسانی، 1389: 350-351).

2-2-1- ویژگی‌های ادبیات پایداری

1. ترسیم چهره‌ی مظلوم و ستم‌دیده‌ی مردم: فقر، فساد، بی‌عدالتی و ... از جمله اثراتی است که یک حکومت غیرمردمی به اقشار مردم وارد می‌کند. یک شاعر و یا نویسنده‌ی ادبیات پایداری، به توصیف هنرمندانه‌ی زندگی سراسر درد و رنج مردم می‌پردازد.
2. دعوت به مبارزه علیه ظلم و استبداد: با توجه به این که ادبیات پایداری از میان مردم محروم و مظلوم یک کشور سرچشمه می‌گیرد سرسخت‌ترین ادبیات موجود است. به همین دلیل است که ادبیات پایداری در بسیاری از مواقع مردم را دعوت به مبارزه‌ی مسلحانه علیه حکومتی می‌کند. به امید که مردم رنج‌دیده از رنج‌ها رها شوند.
3. بیان ظلم، جنایت و بی‌عدالتی حکومت: حکومت‌های غیرمردمی تاب شنیدن صدای مردم خود را ندارند به همین خاطر اقدام به قتل عام و سرکوب آزادی خواهان و مخالفان خود می‌کنند.
4. امیدوار کردن مردم به پیروزی: شاعر و نویسنده در آثار هنری خود با القای این عقیده که پیروزی خیر بر شر، حتمی است مردم را نسبت به آینده امیدوار می‌کنند. آینده‌ای که در آن ظلم و ستمی

وجود نخواهد داشت و حق و عدالت جاری خواهد بود. مانند این شعر از "عدنان الضائع" شاعر عراقی: کتاب‌های تاریخ را ورق می‌زنم/ انگشتانم به خون آلوده می‌شوند/ هرگاه فصلی از سرگذشت خودکامه ای به اتمام رساندم/ نگهبانان به سوی فهرست سوقم دادند/ تا در آن جا از ترس بلرزم/ ای ژنرال‌ها/ ای ژنرال‌ها/ با رویاهایمان چه‌ها که نکردید!! با این همه چکمه/ از گردن‌هایمان می‌گذرید/ در حالی که ما هنوز/ برای خورشید دست تکان می‌دهیم.

5. بزرگداشت مقام شهداء: در مبارزات مردمی بر علیه حکومت نامشروع همیشه افرادی هستند که برای مردم، وطن و عدالت، جان خود را از دست می‌دهند. این شهدا در حقیقت نماد و الگوی جامعه هستند. افرادی که جان خود را فدا کرده‌اند به این امید که سایر مردم از ظلم و ستم نجات بیابند.

6. ستایش آزادی و آزادگی: آرزوی آزادی‌خواهان، رهایی از ظلم و ستم و رسیدن به "آزادی" است. و این موضوع همان موضوع ادبیات پایداری است. آزادی‌خواهان زندگی در برابر ظلم و ستم را نوعی ننگ و خفت می‌دانند و مرگ را گواراتر و شیرین‌تر از زندگی با خفت می‌دانند و بالاخره نیز در همین راه جان خود را از دست می‌دهند.

7. ستایش سرزمین خود: شاعران و نویسندگان به خصوص آن‌هایی که در حبس یا تبعید هستند به ستایش و ترسیم مبارزات مردم کشور و حتی نمادهای کشور، کوچه‌ها، خیابان‌ها، شهرها، کوه‌ها و ... می‌پردازند.

8. طرح نمادهای اسطوره‌ای ملی و تاریخی: اسطوره‌ها و نمادها پل ارتباط و پیوند گذشته و امروزاند. شاعران مصری فقط به اسطوره‌های عربی به خصوص در داستان‌های الف لیله و لیله هزار و یک شب توجه می‌کنند ولی شاعران دیگر مناطق عرب‌نشین علاوه بر اسطوره‌های کهن عربی، به اسطوره‌های ملل مختلف نیز توجه می‌کنند (طسوجی تبریزی، 1387: 145).

2-3- تاریخچه داستان جنگ

واژه جنگ در عرف به معنای برخورد مسلحانه دو گروه است با انگیزه مختلف سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و ... انجام می‌گیرد. در قرآن کریم کلمه‌ی «جنگ» در آیات 64 سوره‌ی مائده، 57 سوره انفال و 4 سوره محمد(ص) به همین معنا به کار رفته است. همچنین در 70 مورد واژه‌های قتال، اقتتال و مشتقات آن به همین معنا در قرآن استعمال شده است (به‌داند، 1390: 49).

جنگ و تنازع در جوهره‌ی حیات انسان بر کره‌ی زمین جریان دارد در داستان سیزیف مبارزه‌ی خستگی ناپذیر انسان و طبیعت تصویر شده است. جدا از نتیجه‌ی افسانه‌ی سیزیف که بیهودگی تلاش و کوشش انسان را تصویر می‌کند مقاومت انسان در برابر جهان یک حقیقت انکارناپذیر است. البته جهان دو مصداق دارد هم وجود طبیعی و هم بافت بشری. شرح مبارزه با این دو، یکی از اصلی‌ترین موضوعات آفرینش‌های ادبی است (صدوقی، 1382: 98-100). مثلاً در قصه‌ی «پیرمرد و دریای همینگوی» مبارزه‌ی انسان با بافت طبیعی تصویر می‌شود. اما در منظومه‌ی حماسی شاهنامه، یا حمله‌ی حیدری و شاهنشاهنامه‌ی فتحعلی خان صبا مبارزه‌ی انسان با بافت بشری مطرح است «هیچ اثر ادبی ارزنده‌ای را نمی‌توان یافت که از نشان عنصر پایداری بی‌بهره باشد» (کاکایی، 1380: 38).

هر چند نمی‌توان تاریخ دقیقی برای خلق اولین داستان جنگ در جهان تعیین نمود، اما به نظر صحیح است که اولین درگیری‌های بشری بهانه اولین روایتگری‌ها می‌گردد. روایت‌هایی که می‌توان نشان آنان را در سنگ نگاره‌ها یافت. اما از میان منابع مکتوب نیز باید به آثار حماسی کشورها رجوع کرد و از میان این آثار می‌توان به «ایلیاد» و «اودیسه»ی هومر اشاره کرد. ایلیاد از جنگ معروف تروا حکایت می‌کند، پس از آن آثار بی‌شماری در ارتباط با جنگ خلق شده که برخی از آن‌ها بی‌تأثیر از جنگ تروا نبود. از این قبیل منظومه‌ها در ادبیات دیگر کشورها نیز به وفور یافت می‌شود که از آن جمله است. حماسه‌ی منظوم «رامایانا» که قدیمی‌ترین حماسه‌ی منظوم به زبان سانسکریت است و در ادبیات سانسکریت نخستین مجموعه خوانده می‌شود «در باب داستان‌های جنگ ایرانی نیز اما اگر بتوانیم از نام شاهنامه فردوسی و پیش از آن شاهنامه دقیقی و بخش‌هایی از یشتها و یادگار زریران بگذریم و اولین رمان تاریخی ایرانی یعنی «شمس و طغرا» اثر خسروی را در زمره‌ی ادبیات جنگ محسوب نکنیم و تنها به داستان‌هایی درباره‌ی جنگ ایران و عراق را اساس انتخاب قرار دهیم اولین داستان کوتاه و اولین رمان جنگ در اولین ماه‌های پس از آغاز جنگ نوشته شده اند» (حنیف، 1388: 50).

2-4- نقش زن در جامعه ایران باستان

برای درک وضعیت زنان در ایران و نقش آن‌ها در زندگی سیاسی باید بستر تاریخی - اجتماعی و مسائل بنیادین، مانند مقام و منزلت زن در جامعه ملهم از مجموعه ارزش‌ها، اعتقادات و باورها، حضور تاریخی مستقیم و غیرمستقیم آن‌ها در سیاست و نقش آن‌ها در تحولات اجتماعی - سیاسی که همگی

عناصر اساسی در پدید آوردن فرهنگ سیاسی جامعه است را در نظر داشته باشیم. وضعیت حال هر پدیده اجتماعی بدون شناخت پیشینه تاریخی و عقاید و ارزش‌های حاکم بر جامعه میسر نیست. کشور ایران که در طول تاریخ خود همواره از مراکز مهم تمدن دنیا با فرهنگ و تمدنی شکوفا و غنی به حساب آمده است. زنان به عنوان نیمی از جمعیت جامعه نقش مهم و اساسی در شکل‌گیری و گسترش تحولات اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، مذهبی و ... این مرز و بوم داشته‌اند. البته اطلاعات و دانستنی‌ها درباره‌ی وضعیت زنان در ایران مانند همه نقاط جهان کم و گاهی متناقض است و از طرف دیگر تاریخ سیاسی زنان از تاریخ سیاسی مردان جدا نیست و همه تواریخ حول محور پادشاهان نوشته شده است. در نتیجه درک شرایط توده مردم و از جمله جامعه زنان ایران مشکل است. در تاریخ ایران باستان زنان از مقام و موقعیت بالایی برخوردار بوده‌اند. به عنوان مثال در دوره‌ی حکومت ایلامیان، مردانی که از وارثان ملکه نخستین بودند اجازه‌ی سلطنت داشتند. پرستش الهه‌های زنان متداول بود. زن جاودانه و قابل احترام بود و نسب خانواده را حفظ می‌کرد. الهه‌ی مادر در رأس خدایان ایلامی قرار داشت و موجب باروری و سودبخشی همه‌ی پدیده‌های طبیعت می‌شد باستان‌شناسان پیکره‌های بسیاری از الهه‌های مادر را کشف کرده‌اند که حاکی از مقام و موقعیت زن بود و یا شاتن‌های زن (مسئولان امور دینی جامعه) که از جایگاه اجتماعی آنان خبر می‌داد. براساس منابع و ماخذ تاریخی مقام و موقعیت و حرمت زنان در ایران باستان نسبت به سایر ممالک هم عصر خود بهتر بوده است. زمانی که در یونان قدیم زنان، حتی شهروند هم به حساب نمی‌آمدند در ایران پادشاهی همای و جنگ‌های گرد آفرید جزئی از تاریخ است. زمانی که اعراب دختران خود را زنده به گور می‌کردند در ایران دختران خسرو پرویز، آذرمیدخت و پوران‌دخت، فرمانروایی می‌کردند. در بین‌النهرین (حکومت بابلیان) زن از شوهر ارث می‌برد. ارثیه او جهیزیه و مهریه‌اش بود. زن در حکومت آشور هیچ حقی نداشت اما در ایران عصر ایلامی‌ها براساس گل نوشته‌های به جا مانده از آن حکومت مرد هنگام مرگ مایملکش را با رضایت کامل به همسرش می‌بخشید و پس از آن تنها فرزندان می‌توانستند وارد خانه شوند که حرمت مادر را نگه می‌داشتند (دفتر پژوهش‌های فرهنگی، 1368: 213-195). البته باید توجه داشت که اصولاً نوسانات مدارج حقوقی و مقام زن در هر دوره به مقتضیات زمان و وضعیت محیط و نوع مناسبات اجتماعی بستگی داشته است.

پایه و ارزش مدارج نقش‌هایی که زن در جامعه ایفا می‌کرد، به نسبت آزادی بود که در موقعیت‌های گوناگون اجتماعی برخوردار بوده است. بدین معنا که این حقوق و مقام زن در دوران ما قبل تاریخ، ایران

باستان پس از اسلام و امروز همواره تابعی از موقعیت عصر خود بوده است. دوره‌ی حکومت مادها در تاریخ ایران، دوره انتقال عصر مادرسالاری به پدرسالاری است. براساس اسناد و مدارک موجود دوران اولیه زندگی اجتماعی انسان (عصر حجر و عصر مفرغ) دوره‌ی مادر سالاری بوده اما پس از شروع عصر آهن و تکامل ابزار کار با یک تحول تاریخی نقش زن و مرد روبرو می‌شویم که مصادف با دوره حکومت مادها است. در این دوره حقوق زن و مرد در جامعه با هم مساوی بود. در امور سیاسی و حتی در حق توارث سلطنت نیز مساوی بودند. دیاکونف در کتاب (تاریخ ماد) می‌گوید: «در میان مادها و پارسیان و مصریان دختر پادشاه و داماد او می‌توانند به جای او بنشینند» (کشاوری، 1343: 198-213). در عصر حکومت هخامنشیان زمینه‌ی اجتماعی مقام زن بر مبنای مفاهیم عدالت و مردمی عصر خود استوار بود. زن در این دوره در امور سیاست، تعلیم و تربیت و سرنوشت میدان جنگ نقش داشته است. مقام و منزلت زن در دوره‌ی هخامنشیان تا آنجا بود که چون اسکندر، داریوش سوم را شکست داد و مادر او اسیر شد، پادشاه ایران طی سومین نامه خود به اسکندر حاضر شد به خاطر آزادی مادرش گذشته از 30 هزار تالان پول، پسرش نیز نزد اسکندر به گروگان باقی بماند (دفتر پژوهش‌های فرهنگی، 1368: 114-120). در مورد مقام و موقعیت زن در دوره‌ی حکومت اشکانیان اطلاعات چندانی در دست نیست اندک اطلاعاتی که وجود دارد حکایت از آن دارد که نقش ملکه‌های اشکانی زیاد نبوده و آنها در امور سیاسی و دولت زیاد مداخله نکرده‌اند. البته فقط در یک مورد از ملکه موزا، همسر فرهاد چهارم ذکر شد. که با پسرش فرهاد پنجم در سلطنت مشارکت داشته است. در عصر اشکانیان زن موهبتی برای برقراری صلح میان اقوام مختلف و ملت‌ها بوده و پیوند زناشویی با آنها سبب اتحاد، وحدت و صلح، امنیت بوده است. در دوره ساسانیان، مقام و موقعیت زنان در جامعه اهمیت زیادی داشته است. زنان نقش موثری را در بین تمام طبقات جامعه ایفا نمودند و به بالاترین مقام رسیده و سلطنت کرده‌اند. البته فقط زنان طبقات بالای جامعه از امتیازات خاصی برخوردار بودند تاریخ درباره‌ی وضعیت توده‌ی زنان سکوت کرده است و به این مقوله پرداخته نشده است. براساس منابع موجود، مذهب زرتشت در ایران قبل از اسلام زمینه ساز مناسبی برای حرمت زنان بوده است. زن در مذهب زرتشت و در کتاب اوستا از ارزش و کرامت و احترام والایی برخوردار است. زن نگهدارنده روشنایی آتش و رکن اساسی خانواده است. در اساطیر زرتشت زن و مرد هر دو شاخه یک ریواس هستند. در کتاب مقدس زرتشتیان (اوستا) بارها و بارها بر تساوی حقوق زن و مرد تاکید شده است. مادر از احترام خاصی برخوردار است در دینکرت، به زنان حق مالکیت داده شده

است و در مرگ شوهر معادل پسر متوفی ارث به او تعلق می‌گیرد. در نزد مانویان، زنان ارج و منزلت خاصی در جامعه داشته‌اند زن حتی می‌توانست جز طبقه برگزیدگان دینی قرار گیرد و به عنوان مبلغ مذهبی یا فقیه دینی به جامعه، دین و آیین خود خدمت کند (پیرنیا، 1342: 157-135). بنابراین زنان در طول تاریخ ایران در تحولات جامعه نقش مهم و اساسی داشته‌اند و همدوش مردان در صحنه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، مذهبی و ... حضور داشته‌اند در نتیجه بدون نگرش مثبت و بهره‌گیری از توان جمعیت زنان در جامعه نمی‌توان به آینده مطلوب اندیشید و به توسعه که فصل مشترک همه مطالعات علوم انسانی است دست یافت.

«بی‌تردید بن‌مایه‌های نگرش ایرانیان بر نقش زنان در جامعه‌ی ایرانی به ویژه در اسطوره‌ها، داستان‌های حماسی و فرهنگ عامیانه، برگرفته از جایگاه ایزدبانوان از جمله آناهیتاست» (سربندی، 1386: 23).

«می‌توان پنداشت که در آن جامعه‌ی باستانی نیز همانند موارد مشابه، زن در اقتصاد خانگی نقش قابل ملاحظه و حساسی داشته است و پس از فراغت از پروردن فرزندان و کارهای خانه، می‌کوشیده است تا سهمی هم در تأمین مایحتاج خانواده برعهده می‌گیرد» (دفتر پژوهش‌های فرهنگی، 1368: 97).

اما در خصوص مقام زن در نقش مادر، در حماسه‌ی ایرانی سخن فراوان رفته است، زن در اینجا در نقش مادر سمبل فداکاری، ایثار و شکیبایی و عاطفه مادری کاملاً چشمگیر و نمایان است. کوشش مادر در نجات فرزند از چنگ دشمن به عنوان نقطه عطف حماسه و تاریخ معرفی می‌شود. فرانک زن آبتین و مادر فریدون از این گونه زن‌هاست که پس از کشته شدن به دست ضحاک ماردوش، از بیم وی فرزند را به مرغزاری می‌برد تا صدمه نبیند و زنده بماند ... تدبیر و کاردانی زن به عنوان یک مادر گاهی موجب جلوگیری از جنگ میان دو کشور و نجات خانواده و ملت می‌گردد (همان: 188-187).

2-5- زنان ایرانی قبل و بعد از انقلاب مشروطه

زنگ بیدار باش اوضاع حاکم بر جامعه‌ی بشری در اواخر سده‌ی هجدهم تا اواخر سده‌ی نوزدهم میلادی بود که موجب دگرگونی‌هایی در تمامی زمینه‌ها در کشورهای غربی شد. عواقب این حرکت در ایران و زنان ایرانی نیز تأثیر گذاشت. با باز شدن پاره‌ای از روزنه‌های بیدارگر مردان جامعه و مخصوصاً زنان ایرانی از موهبت بیشتری برخوردار شدند. با در دسترس قرار گرفتن اندیشه‌های روشن‌فکران داخلی

و خارجی و نقش به سزای روزنامه‌های برون مرزی، موجب هوشیاری جمع کثیری از مردم ایران و از جمله زنان شد. هر روز که می‌گذشت راه‌های آسان‌تری فراروی مردم ایران قرار می‌گرفت تا آماده فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، باشند. در این میان عملکرد زنان برای ایجاد روزنامه، تأسیس مدرسه‌ی دخترانه، تشکیل کلوب و مجامع ادبی و هنری حکایت از هدفمند بودن کارهای این قشر می‌کند. سرمنشأ همه این حرکت‌ها انقلاب مشروطه بود. مشروطه «اصطلاحاً به عنوان حکومتی که بر شالوده یک قانون اساسی و نظام پارلمانی بنیاد شده باشد به کار برده شده است. در ایران دو واژه «مشروطه» و «مشروطیت» به نظام حکومتی اطلاق می‌گردد که پس از انقلاب سال 1325 ق (1906م) پدید آمد» (عراقی، 1387: 88).

فعالیت زنان و ورود آن‌ها به عرصه‌های سیاسی و فرهنگی تا قبل از مشروطیت بسیار محدود و بسته بود. اما در تحولات بزرگی مانند مسئله نان و جنبش تنباکو در دوره ناصری، یا انقلاب مشروطه در دوره مظفرالدین شاه، زنان حضور فیزیکی چشمگیری داشتند و بیش‌تر آنان زنان عادی و مقلد جامعه بودند. این مشروطیت بود که تحول عظیمی را در نهاد فرهنگی جامعه به وجود آورد و در واقع از این زمان به بعد است که در تاریخ ایران مسئله‌ای به نام حقوق زنان مطرح گردید (کسروی، 1383: 120-114).

در جریان ماجراهایی که به پیروزی نهضت مشروطه انجامید، زنان نیز همدوش مردان و غالباً به پیروی از علما، در فعالیت‌هایی مانند بست نشست‌ها، تظاهرات و مجالس وعظ که رنگ سیاسی نیز به خود گرفته بود، حضور داشتند؛ اما جریان‌های منورالفکری نیز در جریان مشروطه فعال بودند اگرچه علما توده‌های مردم را بسیج می‌کردند اما منورالفکران چه در پوشش لباس روحانیت -چنان که واعظ بابی مسلک تهران انجام داد- و چه با نیروهایی که در این سال‌ها تربیت شده بودند بر جریان مشروطه تأثیر گذاشتند. تشخیص ردپای این جریان‌ها می‌تواند به تحلیل شرایط پس از مشروطه کمک کند.

مردم خشمگین در جریان دستگیری یکی از این روحانیان به محل حبس او حمله کرده، او را آزاد کردند. حضور زنان در این واقعه چشمگیر است و میان آنها و قزاق‌ها درگیری جدی رخ می‌دهد به همین دلیل صدر اعظم فردای آن روز خروج زنان از خانه‌ها را ممنوع اعلام می‌کند. کشمکش‌ها ادامه دارد تا کار به مهاجرت کبری به قم و تغییر خواسته مردم می‌رسد. این بار فرمان تشکیل مجلس شورا مطرح می‌شود جمعی از مردان پس از مهاجرت کبری به سفارت انگلیس پناه بردند تا از تعدی‌های صدراعظم در امان باشند. زنان آنها در شهر تظاهراتی برپا کردند و در نهایت پس از کشمکش‌های بسیار، شاه با مشروطه

Family name: Ansari	Name: Zahra
Topic: The Role of Women in domain war and its reflection in the works of women writers	
Supervisor: Shukrulah puralkhas Advisor: Asgar Salahi	
Graduate Degree: M.A. Major: Persian Language and Literature course Specialty: Resistance Literature University: Mohaghegh Ardabili Faculty: Literature and Humanities Graduation date: 14/09/2016 Number of pages: 94	
Abstract: Sacred Defense in our country's history, was one of the events Landmark. And all aspects of life affected individuals had a groups the effectiveness and impact in this defense all in Zahedan Group Womens eight years. The role of women was lower than men's roles. Women in all activities related to a significant and essential role Have war. At that time both in front and in the work Moment they did and support activities in advocacy, political, social, cultural, economic, do good to perform their important role have Brief mention man turns to women writers and most of the men who have a physical presence with the enemy will pay. So women writers wrote books about women in war, and works wonderful provided. Women writers on the subject of women in sacred defense of all aspects, emotional look and are more economical. To the vision of the life and activity of the holy women look at a woman as author presents Give. The women participated in the war with an enemy that pulled them to military defense and even the Baathists had been captured by the enemy. . After the war these women to tell their own memories and sometimes these women were pen to record their memories and Unique epic In this way helped to remain holy. Women writers who defend the sacred role of women in different Responsibility activity was focused and required to register the telling and re-telling. Books such as "Da", "Pvtyn-Hay Mary", which Were written by women women writers and about the memories that are indispensable role in the front and a clear view of the front space and the role of women Unmatched kill into the picture. Writer women defending our country after eight years in Domain played an influential role limitations and try to create works of authorship, and has also they could Unbeatablebasic help women make lasting memories of war. In this study, the most important activities of women writers about women epic eight-year sacred defense that had Actors pay.	
Keywords: Holy, holy women, women writers, women's roles war.	

University of Mohaghegh Ardabili
Faculty of Literature and Humanities
Department of Persian Language and Literature

Thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of
M.A. in Resistance Literature Persian and Literature

Title:

The Role of Women in domain war and its reflection
in the works of women writers

Supervisor:

Ph.D. Shukrulah Puralkhas

Advisor:

Ph.D. Asgar Salahi

By:

Zahra Ansari

Summer 2016